

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

ВІД ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ДО НОВОЇ УКРАЇНИ

*Рекомендаційний бібліографічний список
до проведення Першого уроку у 2016/2017 навчальному році*

Упорядники:

Вербова В. В., Горбенко Н. А., наукові співробітники відділу наукової інформаційно-бібліографічної діяльності, **Деміда Є. Ф.**, молодший науковий співробітник відділу наукової інформаційно-бібліографічної діяльності

Бібліографічний редактор

Самчук Л. І., завідувач відділу наукової інформаційно-бібліографічної діяльності

Ми – вільні люди!
Ми, неначе, квіти,
Що виростають в полі чи гаю.
Нам цілувати небеса і вітер,
І долю мати, як вони, свою.
І буде доля, наче цвіт калини,
В розповені невипитих щедрот,
Бо є держава наша – Україна,
І є її невтрачений народ.
Василь Олійник

Міністерство освіти і науки України (лист від 20 липня 2016 року № 1/9-385 „[Про проведення 1 вересня 2016 року Першого уроку](#)”) рекомендує розпочати 1 вересня 2016 р. нового навчального року в 5–11 класах загальноосвітніх навчальних закладів Першим уроком на тему „Від проголошення Незалежності до нової України”.

Під час проведення уроку загальноосвітні навчальні заклади, за бажанням, можуть взяти участь у Всеукраїнському учнівському конкурсі „Зміни до Конституції – нове обличчя місця, де ти живеш!” (положення про зазначений Конкурс затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 13 квітня 2016 року № 432). Конкурс проводиться під патронатом Президента України за участю Національної Ради реформ, Міністерства освіти і науки України та за підтримки Міністерства регіонального розвитку, будівництва та

житлово-комунального господарства України, Ради Європи, Швейцарсько-українського проекту „Підтримка децентралізації в Україні” (DESPRO).

Враховуючи актуальність теми, фахівцями Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського підготовлено рекомендаційний бібліографічний список до Першого уроку „Від проголошення Незалежності до нової України”, який освітяни можуть використати при підготовці до проведення уроку.

Список складається з 3 розділів:

1. Україна незалежна: впевнений поступ.
2. Державні та народні символи України.
3. Формування громадянської позиції та національно-патріотичної свідомості школярів.

Кожний розділ вміщує три підрозділи: нормативно-правові акти, теоретичні та науково-методичні матеріали, розробки уроків і заходів. У другому підрозділі „Теоретичні та науково-методичні матеріали” розділу I „Україна: історія та уроки державотворення” бібліографічні описи згруповано за основними історичними періодами та подіями державотворення в Україні від часів Київської Русі до сьогодення.

До списку ввійшли анотовані бібліографічні описи книг, статей із наукових збірників і періодичних видань та Інтернет-ресурси. Нормативно-правові акти розміщено за прямою хронологією. Теоретичні та науково-методичні матеріали розділів II та III, розробки уроків і заходів з теми – за українською абеткою.

Хронологічні рамки дібраного матеріалу – 1990–2016 рр.

1. УКРАЇНА: ІСТОРІЯ ТА УРОКИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

1.1. Нормативно-правові акти

1. **Декларація** про державний суверенітет України [Електронний ресурс] : прийнята Верхов. Радою УРСР 16 лип. 1990 р. № 55-ХІІ // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-12> (дата звернення: 20.07.16). – Назва з екрана.

2. **Про проголошення** незалежності України [Електронний ресурс] : постанова Верхов. Ради Укр. РСР від 24 серп. 1991 р. № 1427-ХІІ // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1427-12> (дата звернення: 20.07.16). – Назва з екрана.

3. **Конституція України** [Електронний ресурс] : прийнята на п'ятій сесії Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР : [станом на 21.04.2014 р., тлумачення від 15.03.2016 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page> (дата звернення: 20.07.16). – Назва з екрана.

4. **Про громадянство України** [Електронний ресурс] : Закон України від 18 січ. 2001 р. № 2235-ІІІ : [станом на 28.01.2016 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2235-14/page> (дата звернення: 20.07.16). – Назва з екрана.

5. **Про відзначення** 25-ї річниці незалежності України : указ Президента України від 3 груд. 2015 р. № 675 // Офіц. вісн. Президента України. – 2015. –

№ 27. – Ст. 1448. – Текст указу доступний в Інтернеті: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/675/2015> (дата звернення: 22.07.16).

6. **Про відзначення 25-ї річниці незалежності України**: [лист М-ва освіти і науки України] від 24.03.2016 р. № 1/3-148 // Інформ. зб. та комент. М-ва освіти і науки України. – 2016. – № 5. – С. 5–32. – Текст листа доступний в Інтернеті: <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/5278-> (дата звернення: 22.07.16).

7. **Про затвердження плану заходів з підготовки та відзначення 25-ї річниці незалежності України** [Електронний ресурс]: розпорядж. Кабінету Міністрів України від 5 трав. 2016 р. № 424-р // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/424-2016-p> (дата звернення: 22.07.16). – Назва з екрана.

1.2. Теоретичні та науково-методичні матеріали

Історичний досвід національного державотворення в Україні

8. **Аркас, М. М.** Історія України-Русі з малюнками: [іст. нарис] / написав Микола Аркас. – 2-ге вид. : репр. вид. 1912. – Київ : Іст. клуб „Холодний Яр” ; [Кам’янець–Подільський] : Медобори, 2013. – 424, [18] с. – (Б-ка Іст. клубу „Холодний яр”) (Серія „Видатні українці” ; кн. 2). – Місце вип. ориг. вид. та вид-во: Краків : Накладом Ольги Аркасової.

9. **Василенко, І. О.** Історико-культурний математичний квест „Золота підкова Черкащини” : навч.-метод. посіб. для вчителів математики та учнів кл. суспільно-гуманітар. напряму / І. О. Василенко, І. Б. Ярова. – Черкаси : Чабаненко Ю. А., 2013. – 132 с. : іл.

10. **Гісем, О. В.** Історія України : довід. + тести : повний повторюв. курс, підгот. до зовн. незалеж. оцінювання та держ. підсумк. атестації / О. В. Гісем. – Кам’янець-Подільський : Сисин О. В. ; [б. м.] : Абетка, 2016. – 627, [1] с.

11. **Грушевський, М.** Ілюстрована історія України з додатками та доповненнями / М. Грушевський ; [уклад.: Й. Й. Брояк, В. Ф. Верстюк]. – Донецьк : БАО, 2010. – 733 с. : іл.

Ілюстрований довідник з історії України. Читач познайомиться з основними історичними термінами й поняттями, біографіями видатних діячів вітчизняної історії, її найважливішими подіями і явищами. Для зручності користування матеріали довідника розміщені в хронологічному порядку.

12. **Зубков, С. К.** Події, що змінили Україну / С. К. Зубков, В. Л. Карнацевич, А. Ю. Хорошевський. – Харків : Факт, 2013. – 383 с.

До цієї книжки увійшли нариси про події, що змінили історію України. Виникнення трипільської культури, заснування Києва та Львова, зародження Запорозької Січі, Переяславська рада, Полтавська битва, бій під Крутами, Голодомор – це лише мала частка тем, що представлені у цьому виданні.

13. **Іванченко, Р.** Історія без міфів : бесіди з історії укр. державності / Раїса Іванченко. – 3-тє вид., перероб. і доп. – Тернопіль : Навч. кн. – Богдан, 2014. – 624 с.

14. **Іванченко, Р. П.** Україна. Перші історичні державницькі кроки : до 1400-х роковин утворення першої державності українського народу – Київської Русі / Раїса Іванченко. – [Київ] : Артикул.нет, 2015. – 31 с. – На обкл. – малий герб УНР (автор – Василь Кричевський, 1918).

У книзі доводиться безперервність процесу українського державотворення від раннього середньовіччя до новітнього часу.

15. **Книга для читання. Історія України. 7 клас. Ч. 2** / [авт.-упоряд. Гриценко Андрій Петрович; голов. ред. В. М. Андрєєва; ред. Н. І. Павлюк]. – Харків: Основа, 2015. – 95 с. – (Серія „Бібліотека журналу „Історія та правознавство”; вип. 12). – Бібліогр.: с. 93–95.

16. **Конституція України: теоретичні основи, історія і сьогодення** / Держ. кримін.-виконав. служба України; [упоряд.: С. О. Тимофєєв, Л. С. Калашник]. – Київ: [б. в.], 2009. – 30 с. – Бібліогр.: с. 29

Висвітлено історію конституційної думки в Україні від часів Київської Русі до сьогодення, розглянуто конституційні процеси в незалежній Україні. Проаналізовано Конституцію Пилипа Орлика 1710 р., подано витяг із сучасної Конституції України.

17. **Моя країна Україна**: [для дітей серед. та ст. шк. віку] / Т. І. Лагунова, Д. Ю. Корольков, В. В. Мірошникова, Л. В. Михайленко. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Харків: Клуб сімейн. дозвілля, 2008. – 207 с.: кольор. іл.

У виданні вміщено оглядову інформацію про історію, культуру, традиції, визначні пам'ятки України.

18. **Неймовірний, С.** Буквар з історії України: у віршах: оригінальний нар. підруч. / Святослав Неймовірний. – Київ: Панмедія, 2012. – 263 с.: іл. – Бібліогр.: с. 257. – 800-річчю першого літописного вживання слова „Україна” присвячується.

У віршованій формі автор змальовує події давньої історії України до початку Нового часу. Поруч із описом подій розміщена хронологічна таблиця, яка полегшує сприйняття історичного матеріалу, викладеного паралельно у текстовій формі.

19. **Павличко, Д.** Українська національна ідея: ст., виступи, інтерв'ю, док. / Д. Павличко. – Київ: Основи, 2004. – 770 с.: портр.

Відомий поет й державний діяч переймається тривогою і вболіванням за долю нашої батьківщини, переконаний, що тільки українська держава, в якій домінуватиме національна ідея, дасть нашому народові світлу будучину і невмирущість.

20. **Повернення в Царгород** / [за заг. ред. Лариси Івшиної; упоряд. Ігор Сюдюков]. – Київ: Укр. прес-група, 2015. – 495 с. – (Б-ка газети „День”).

Візантія й Давня Русь – Україна. Козацька Україна та Османська імперія... Теми й досі не цілком досліджені. Проте вдумливе їх вивчення в контексті нашої української історії дає ключі до розуміння багатьох справді актуальних сьогодні речей. Там, у Візантії – корені нашого християнства, культури Київської Русі. Там, у Османській імперії – витоки нашого козацького руху, наших драм, трагедій, перемог і здобутків. Це – не лише минуле. Про все це – у книзі „Повернення в Царгород”.

21. **Україна**: антологія пам'яток державотворення Х–ХХ ст.: дорога до себе: у 10 т. / видано під патронатом Укр. всесвіт. координац. ради. – Київ: Основи, 2008–2009. – Т. 1–10.

У виданні зібрано найпомітніші відомі пам'ятки української культури, правознавства, історичні документи, художні твори тощо від часів утворення Київської Русі (Х ст.) до новітнього періоду української державності (2005 р.).

22. **Україна. Моя країна**: [для дітей серед. шк. віку] / Т. І. Лагунова [та ін.]. – 2-ге вид., перероб., доп. – Харків: Клуб сімейн. дозвілля, 2010. – 207 с.

У книжці висвітлено історію України від періоду кам'яного віку (3 млн. років тому – II тис. до н. е.) до сьогодення. Подано цікаві відомості про регіони України, їхню культуру, традиції, пам'ятки історії та архітектури.

23. **Україна Incognita.** Топ–25 / за заг. ред. Лариси Івшиної. – Київ : Укр. прес-група, 2014. – 383 с. – (Б-ка газети „День”).

Запропоновано ТОП-25 найцікавіших текстів, які, можливо, стануть 25-ма „цілющими краплями” в цей нелегкий час. Книга про Україну, про її шлях через століття, про духовно-історичний досвід, пізнання самих себе, про важку боротьбу і велику любов до свободи.

Київська Русь – колыска української нації

24. **Дятлов, В.** Креститель Киевской Руси : житие св. равноапостольного князя Владимира / Владислав Дятлов ; [авт. проекта, концептуальное редактирование игумена Серафима] ; Укр. православ. церковь. – Киев : Мистецтво, 2015. – 111 с. – Библиогр.: с. 100–111.

25. **Демиденко, Г. Г.** Ярослав Мудрый – великий князь Русі : наук.-попул. нарис / Г. Г. Демиденко. – Харків : Право, 2013. – 351, [16] с. : іл. – Бібліогр.: с. 346–350.

У виданні розповідається про життя, державну діяльність і законотворчість великого князя Київської Русі Ярослава Мудрого. Нарис висвітлює складні, драматичні і трагічні події на Русі в першій половині XI ст., історію правових пам'яток.

26. **Демиденко, Г.** Ярослав Мудрий: факти і домисли його біографії / Г. Демиденко // Вісн. Акад. прав. наук України : зб. наук. пр. / Президія Акад. прав. наук України. – Харків, 2010. – № 2. – С. 70–84.

27. **Панування роду** Володимира Великого : атлас / Ін-т Віктора Ющенка ; голов. ред. П. Ющенко. – Київ, 2013. – 22 с. : іл. – Присвячується: 1950-літтю хрещення Скіфії Святим апостолом Андрієм Первозванним, 1150-літтю хрещення наших земель Святим князем Оскольдом, 1025-літтю хрещення Русі-України Святим рівноапостольним князем Володимиром.

Україна – козацька держава

28. **Бегей, І.** Конституція Пилипа Орлика: український та зарубіжний вимір / Ігор Бегей // Освіта регіону. – 2011. – № 1. – С. 54–59. – Бібліогр.: 17 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: <http://social-science.com.ua/article/378> (дата звернення: 10.08.16).

Автор статті викладає власне бачення окремих політико-правових та історичних аспектів Конституції Пилипа Орлика, співставляє й аналізує різні підходи щодо оцінки її правового змісту і характеру, місця, ролі і значення в контексті українського та зарубіжного, зокрема польського конституційного процесу.

29. **Єрмолаєв, В.** Богдан Хмельницький про проблеми і перспективи українського державотворення / В. Єрмолаєв // Вісн. Акад. прав. наук України : зб. наук. пр. / Президія Нац. акад. прав. наук України, Нац. ун-т „Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”. – Харків, 2013. – № 1. – С. 66–79. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2013_1_9 (дата звернення: 10.08.16).

30. **Кицько, П. М.** Історична роль козацтва в державотворенні України / П. Н. Кицько. – Полтава : СІМОН, 2011. – 120 с.

31. **Коваленко, С.** Іван Богун – український Дон Кіхот : [іст. нарис] / Сергій Коваленко. – 2-ге вид., стер. – Київ : Стікс, 2015. – 445 с. : кольор. іл.

32. **Коляда, І.** „...Отак тобі козаки відказали, плюгавче! ”: таємниці і міфи історії : лист запорожців турец. султану / Ігор Коляда, Євгеній Риба // Історія в рідній шк. – 2015. – № 11. – С. 36–41. – Бібліогр.: 12 назв.

Про перекази щодо листа турецькому султанові та історію створення однойменної картини.

33. **Прус, Ф. А.** Судочинство в Запорозькій Січі / Прус Ф. А. // Історія та правознавство. – 2016. – № 19/21. – С. 39–47.

В статті досліджено формування правовідносин у запорозьких козаків, які беруть свої початки від виникнення на українських землях наприкінці XV ст. нового соціального стану.

34. **Радько, П. Г.** Суспільно-політичні погляди козацьких літописців у контексті національних традицій державотворення / П. Г. Радько // Імідж сучас. педагога. – 2015. – № 9. – С. 38–41. – Бібліогр.: 9 назв.

Проаналізовано мету, основні завдання та історіографічні підходи до вивчення соціально-політичних поглядів козацьких літописців у контексті національних традицій державотворення.

35. **Секкер, А. В.** Мазепинщина / А. В. Секкер. – 2-е изд., перераб. и доп. – Херсон : Гринь Д. С., 2012. – 316, [3] с.

Вперше в пострадянській Україні, зроблено спробу проаналізувати таке специфічне явище в українській історії та ідеології, як мазепинщина. Коротко досліджено витоки явища, його історію, зміст і місце в сучасному світі. Показано зв'язок мазепинщини з „українством”. Висловлено думки і міркування для розуміння суті та перспектив „української національної ідеї”.

36. **Таїрова-Яковлева, Т. Г.** Іван Мазепа і Російська імперія / Т. Г. Таїрова-Яковлева ; пер. з рос. Юрія Мицика ; Санкт-Петербурзький держ. ун-т. – Київ : Кліо, 2013. – 401, [2] с.

Використовуючи матеріали російських та українських архівів, автор розглядає обставини приходу Мазепи до влади, його стосунки з Петром I, внутрішню політику, особисті та ділові взаємини зі старшиною й оточенням російського царя, а також аналізує причини переходу Мазепи до шведів.

37. **Україна – козацька держава : ілюстр. історія укр. козацтва у 5175 фотосвітлинах / Ін-т історії України НАН України, Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. – Київ : Емма, 2004. – 1215 с. : фот., іл. – Бібліогр.: с. 1214–1215.**

У виданні представлено історію і культуру українського козацтва у фотосвітлинах з оригіналів документів, мап, стародруків, рукописів, клейнодів, зброї та одягу, з творів графіки, живопису, скульптури, декоративно-ужиткового мистецтва, історичних ландшафтів, з пам'яток архітектури та інших українських козацьких старожитностей. Книга містить також історичні нариси про різноманітні аспекти історії козацької України, життєписи її визначних діячів

38. **Чемерис, В.** Трагедія гетьмана Мазепи : роман-есе / Валентин Чемерис. – Харків : Фоліо, 2015. – 474, [1] с.

39. **Чухліб, Т.** Пилип Орлик / Тарас Чухліб. – Київ : [б. в.], 2008. – 63 с. – (Серія „Великі українці” / авт. проекту „Про Україну з гонором і гумором”: Віктор Брехуненко, Анатолій Бойко).

У книжці в науково-популярному форматі розповідається про одного з найвидатніших українських гетьманів, палких поборників незалежної України, одного з авторів першої української Конституції 5 квітня 1710 р. Пилипа Орлика. Простежено його походження, життєвий шлях, політичні погляди, діяльність на посаді гетьмана. Висвітлюються його особисті чесноти, поетичний талант, подвижницька, подиву гідна діяльність в еміграції, спрямована на визволення України з-під московського ярма.

40. **Шевчук, В.** Просвічений володар : Іван Мазепа як будівничий Козацької держави і як літературний герой / Валерій Шевчук. – Київ : Либідь, 2011. – 461, [1] с. – Бібліогр.: с. 435–441.

В історичній розвідці перед читачем з'явиться не просто легендарний гетьман Іван Мазепа, а далеко не пізнаний, утім найцікавіший, максимально наближений до реального, образ великого гетьмана. З'ясовується його роль у розбудові Козацької держави як державотворця і володаря ренесансового типу. Мазепа постає як меценат, будівничий церков і монастирів, натхненник і творець Високого бароко в українській культурі. Виписано також процес творення літературного образу Мазепи – героя української і європейської літератури. Авторський виклад документовано історичними джерелами.

Тернистий шлях до соборності

41. **Гоцуляк, В. М.** Значення та роль С. Петлюри та П. Скоропадського в процесі українського державотворення / В. М. Гоцуляк // Гілея : зб. наук. пр. / Укр. акад. наук, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2013. – Вип. 68. – С. 614–620. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://www.nbu.gov.ua/old/jrn/Soc_Gum/Gileya/2013_68/Gileya68/P7_doc.pdf (дата звернення: 20.07.16).

42. **Історія України в особах: XIX століття** / [авт. кол.: В. С. Шандра (керівник), Т. Б. Ананьєва, С. Г. Біленький та ін.]. – Київ : Україна, 2015. – 367 с. : портр.

43. **Мелешенко, Т.** Історичний аналіз концепції розвитку громадянського суспільства М. Драгоманова та В. Гавела // Історія в рідній шк. – 2016. – № 2. – С. 40–42. – Бібліогр.: 7 назв.

Про наукову спадщину М. Драгоманова та В. Гавела щодо перетворення українського суспільства.

44. **Мойсей українського Духа** / [авт.-упоряд. Ольга Михайлюк]. – Львів : Артклас, 2015. – 559, [2] с. : кольор. фот. – Бібліогр.: с. 559.

У виданні зібрано, представлені священнослужителями, дослідниками, істориками та мистецтвознавцями науково-історичні та мистецькі, монографічні матеріали й документи про унікальну Особистість, одну з найвизначніших в історії українського народу XX століття – Вселенську постать Князя Української Церкви, Велетня Церковника, видатного українця Митрополита Андрія Шептицького.

45. **Моя Україна** : посіб. для кл. керівників / Упр. освіти і науки Івано-Франків. облдержадмін., Обл. ін-т післядиплом. пед. освіти ; [за ред. І. Будзака, О. Савчука]. – Івано-Франківськ, 2004. – 111 с.

У книжці вміщено короткі розповіді про окремих політичних діячів XX століття, які боролись за самостійність та незалежність нашої держави (М. Грушевського, С. Петлюру, В. Винниченка, Є. Коновальця, С. Бандеру, Р. Шухевича).

46. **Цимбалюк, Є.** Кирило-Мефодіївське братство як вияв формування української політичної модерної нації : (до 170-річчя Кирило-Мефодіївського братства) / Євгеній Цимбалюк // Історія в шк. – 2016. – № 2. – С. 40–42. – Бібліогр.: 7 назв.

Про суспільно-політичні умови в Російській імперії та їх вплив на розгортання національних рухів, появу і діяльність Кирило-Мефодіївського братства.

47. **Чубукова, Т.** Історія України першої половини XX століття в особах / Т. Чубукова // Історія в шк. – 2011. – № 5/6. – С. 39–44.

Публікація присвячена М. Міхновському – громадсько-політичному діячеві, засновнику та ідеологу державної незалежності України й українського націоналізму.

48. **Шевченко, В.** До питання про українізацію доби визвольних змагань і відродження національної державності та особистості (1917–1921 рр.) / Володимир Шевченко // Україна у світовій історії = Ukraine in the World History. – 2014. – № 4. – С. 108–122. – Бібліогр.: 17 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: <http://nndiuv.org.ua/book/usi-4-web.pdf> (дата звернення: 20.07.16).

У статті розглядаються проблеми відродження національної державності й соборності України як одного з пріоритетних напрямів політики українізації в 1917–1921 рр.

Державотворчі процеси в незалежній Україні

49. **Ангелов, Ю.** Особливі умови сучасного державотворення: зміст та принципи / Юрій Ангелов // Державне управління та місцеве самоврядування = Public administration and local government : зб. наук. пр. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Дніпропетров. регіон. ін-т держ. упр. – Дніпропетровськ, 2015. – Вип. 3. – С. 14–24. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2015_3_4 (дата звернення: 20.07.16).

50. **Бучин, М. А.** Демократичні вибори в Україні: принципи, механізми та технології реалізації / М. А. Бучин; М-во освіти і науки України, Нац. ун-т „Львівська політехніка”. – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2016. – 448, [1] с. : іл., табл.

51. **Василенко, С. М.** Система патріотичного виховання та її місце в державотворенні сучасної незалежної України / С. М. Василенко // Наук. вісн. Миколаїв. нац. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки / Миколаїв. нац. ун-т ім. В. О. Сухомлинського. – Миколаїв, 2015. – № 2. – С. 14–19. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2015_2_5 (дата звернення: 20.07.16).

52. **Євромайдан.** Пам'яті небесної сотні / фоторепортаж Ігоря Алексеєнка // Світогляд. – 2014. – № 2. – С. 4–10.

Подано фотоматеріали, що відображають події на Майдані Незалежності в грудні 2013 – лютому 2014 року.

53. **Корнієвський, О. А.** Становлення і розвиток державності та громадянського суспільства в Україні : навч. посіб. / Корнієвський О. А. – Чернігів : Освіт. центр, 2015. – 259 с.

54. **Кремень, В. Г.** Світ знання: людина, наука, освіта / В. Г. Кремень. – Київ : Знання України, 2016. – 87 с.

55. **Кульчицький, С. В.** Коренева система Євромайдану / Станіслав Кульчицький // Світогляд. – 2014. – № 2. – С. 14–19.

У статті проаналізовано кореневу систему, причини та значення Євромайдану в житті українського суспільства.

56. **Люди Майдану. Хроніка** / за заг. ред. Лариси Івшиної. – Київ : Укр. прес-група, листоп. 2013 – берез. 2014. – 238 с. – (Б-ка газети „День”).

Фотоальбом „Люди Майдану. Хроніка” – про кожного з нас. Це добірка знакових фотографій з майдану: від найпершого вечора – до трагічних подій на Інститутській. І навіть більше. Фотореспонденти та журналісти „Дня” були у вирі подій, серед тих, хто творив Історію на головній площі країни та поза нею. Цей альбом – узагальнене відчуття Майдану безпосередніми його учасниками, – яким його побачив, зафіксував та осмислив на своїх шпальтах „День”.

57. **Майдан від першої особи** : 45 історій Революції гідності / Укр. ін-т нац. пам'яті ; [уклад.: Тетяна Ковтунович, Тетяна Привалко]. – Київ : К. І. С., 2015. – 319 с. – Текст доступний в Інтернеті: <https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Fwww.memory.gov.ua%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2Fspogady-maidan-rozvorot.pdf&name=spogady-maidan-rozvorot.pdf&lang=uk&c=579f429c812c&page=3> (дата звернення 20.07.16).

У збірнику подано фрагменти спогадів учасників протестних акцій, що відбувалися в Україні з 21 листопада 2013 року до 22 лютого 2014 року і названі Революцією гідності. Інтерв'ю зібрано Українським інститутом національної пам'яті у рамках проекту „Майдан: усна історія”. Проект реалізовано у партнерстві з Фондом збереження історії Майдану. До збірника відібрано спогади учасників, різних за статтю, віком та умовною формою участі, з тим, щоб представити структурованість Майдану як самоорганізованої соціальної мережі.

58. **Небесна сотня** / [Катерина Богданович, Христина Бондарева, Юлія Бухтоярова та ін.]. – Харків : Фоліо, 2015. – 205, [1] с.

59. **Отрешко, В. С.** Пріоритет інтелекту, совісті і культури в структурі українського державотворення / В. С. Отрешко // Мультиверсум. Філософський альманах. - 2015. - Вип. 1/2. - С. 77-89. - Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Multi_2015_1-2_10 (дата звернення 20.07.16).

60. **Отріщенко, Н.** Досвід революції 2013–2014: від цінностей до повсякденних практик / Наталія Отріщенко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2014. – № 3. – С. 148–158.

У грудні 2013 р. та в лютому 2014 р. Центр міської історії Центрально-Східної Європи провів дві хвили опитування учасників, активістів та організаторів ЄвроМайданів в Києві, Львові та Харкові за методикою експрес-інтерв'ю. На основі здійсненого аналізу інтерв'ю авторка пропонує власну схему трьохрівневого простору, що в ньому можуть успішно зреалізуватися цінності учасників ЄвроМайдану.

61. **Парахонський, Б. О.** Зовнішня політика України в умовах кризи міжнародного безпекового середовища : аналіт. доп. / В. О. Парахонський, Г. М. Яворська ; Нац. ін-т стратег. дослідж. – Київ : НІСД, 2015. – 97 с. – (Серія „Національна безпека” ; вип. 10). – Текст доступний в Інтернеті: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Kruza_Yavor.indd-36e36.pdf (дата звернення 20.07.16).

62. **Пенглер, Т. І.** Новітній період українського державотворення та його основні етапи / Т. І. Пенглер // Гілея : зб. наук. пр. / Укр. акад. наук, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2012. – Вип. 63. – С. 640–646. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Gileya/2012_63/Gileya63/P23_doc.pdf (дата звернення: 20.07.16).

63. **Перглер, Т. І.** Філософія українського державотворення доби глобалізації та інформаційної революції / Т. І. Перглер ; М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ : Знання України, 2014. – 316 с.

64. **Пірен, М. І.** Європейські цінності – якісно новий формат державотворення в процесі реформування українського суспільства на шляху до демократії / М. І. Пірен // Вісн. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Серія: Державне управління. – 2015. – № 4. – С. 87–92. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2015_4_15 (дата звернення: 20.07.16).

65. **Поле битви – Україна** : від „володарів степу” до „кіборгів” : воєнна історія України від давнини до сьогодення / [Б. Черкас та ін. ; упоряд.

К. Галушка]. – Харків : Клуб сімейн. дозвілля, 2016. – 350 с. : іл., [8] арк. іл. – (Історія без цензури).

66. **Пояркова, Т. К.** Кризовий синдром модернізації незалежної України: причини виникнення та засоби подолання / Т. К. Пояркова. – Суми : Унів. кн., 2015. – 351 с.

Пропонується авторська версія „кризового синдрому модернізації”, що дозволяє відійти від усталеного підходу до аналізу модернізаційних змін крізь призму їх відповідності або невідповідності ідеалу первинної модернізації. У запропонованих рамках стає можливим погляд на сучасні проблеми України як спадок декількох незавершених модернізаційних спроб, що зумовив Майдан, анексію Криму та російсько-українське протистояння.

67. **Революція гідності 2013 р.** та агресія Росії проти України // Історія в рідній шк. – 2015. – № 5. – С. 21–33.

Додатковий параграф з історії України для учнів 11-х класів та науково-методичний матеріал для вчителів „Революція гідності 2013 р. та агресія Росії проти України”, рекомендований МОН України.

68. **Скрипнюк, В. М.** Теоретичні і практичні проблеми забезпечення народного суверенітету на сучасному етапі державотворення / В. М. Скрипнюк // Наук. пр. МАУП : зб. наук. пр. / Міжрегіон. акад. упр. персоналом. – Київ, 2013. – Вип. 4. – С. 9–14. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npmaup_2013_4_4 (дата звернення: 20.07.16).

69. **Суший, О. В.** Державотворення чи держава, яка не склалася, - український контекст? / О. В. Суший // Наук. зап. / НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса. – Київ, 2014. – Вип. 4/5. – С. 65–78. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2014_4-5_6 (дата звернення: 20.07.16).

70. **Таланчук, П. М.** Державотворчий потенціал української нації : публіцистика / Петро Таланчук. – Київ : Ун-т „Україна”, 2015. – 321 с. – (Б-ка Ун-ту „Україна” / [редкол. б-ки: Таланчук П. М. та ін.]) (Серія: Розповімо правду про Україну : заснована 2013 р. ; вип. 4). – Бібліогр.: с. 318–321.

Видання містить публіцистичне дослідження присвячене сучасним проблемам незалежної України в контексті її правдивої нефальшованої історії.

71. **Таланчук, П.** Терниста дорога до незалежної України : публіцистика / Петро Таланчук. – Київ : Ун-т „Україна”, 2016. – 99 с. – Бібліогр.: с. 99.

Ця книжка – логічне продовження попередніх публіцистичних праць П. М. Таланчука. Відомий і знаний в нашій країні освітянин та науковець об'єктивно й аргументовано аналізує складні та неоднозначні процеси становлення й утвердження української державності, причому не обмежується лише констатацією подій і ситуацій, а й пропонує реальні шляхи виходу з політичної й соціально-економічної кризи. Йдеться, зокрема, про відповідальність еліти за країну, про те, що означає бути справжнім українцем.

72. **Филипович, Л.** Майдан і Церква / Людмила Филипович ; [відп. ред.: Л. О. Филипович, О. В. Горкуша ; обкл. та макет С. В. Даневич]. – Київ : Техніка, 2015. – 650, [5] с.

До збірки увійшли не тільки хронологія подій, офіційні документи ВРЦіРО, окремих релігійних організацій, звернення та заклики релігійних лідерів до народу і до влади, неофіційні висловлювання та коментарі пересічних віруючих та їх пасторів, але й експертні оцінки політиків, державних діячів, а перш за все - релігієзнавців, які покликані об'єктивно і неупереджено, позаконфесійно і полісвітоглядно розкрити суть духовного Майдану, зміст революції гідності,

показати роль релігії і Церкви в становленні громадянського суспільства та сучасних соціально-політичних процесах.

73. **Хижняк, І.** Історичні алгоритми революційності в соціальному просторі України: від передумов до незавершеності підсумкової оптимальності / Ігор Хижняк // Історія в шк. – 2014. – № 12. – С. 16–29. – Бібліогр.: 30 назв.

У статті представлено спробу побудувати теоретичну модель виникнення та розвитку революційної ситуації в суспільстві та аналіз відповідно до цієї моделі Помаранчевої Революції та Революції Гідності в Україні.

74. **Цивілізаційні виклики для сучасної України** / [О. В. Дашевська, Р. М. Ключник, Д. В. Прошин та ін. ; за заг. ред. Д. В. Прошина] ; Дніпропетр. ун-т ім. А. Нобеля. – Дніпропетровськ : Ун-т ім. А. Нобеля, 2016. – 125, [1] с. : табл., [4] арк. іл.

1.2. Розробки уроків та заходів

75. **Бельдюга, О.** Літературно-музична вистава „Козацькому роду – нема переводу” : історія України, 8 кл. / О. Бельдюга // Історія в сучас. шк. – 2013. – № 7/8. – С. 25–29. – Бібліогр.: 11 назв.

Сценарій літературно-музичної вистави з історії України для 8 класу.

76. **Близнюк, Ю. А.** Україна – єдина країна : (вихов. година, 7–9 кл.) / Ю. А. Близнюк // Вихов. робота в шк. – 2016. – № 5. – С. 7–11.

77. **Громадська, Н. В.** Україна у нас одна / Н. В. Громадська // Позакл. час. – 2014. – № 8. – С. 11–12.

Сценарій до Першого уроку.

78. **Гук, О. І.** Національно-визвольна війна українського народу в постатях, 8 клас / Гук О. І. // Історія та правознавство. – 2016. – № 19/21. – С. 48–67. – Бібліогр.: 11 назв.

Подано короткі біографічні відомості про діяльність визначних осіб Гетьманщини та іноземних діячів в умовах Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст.

79. **Дудар, О.** Квест на історично-патріотичну тему / Ольга Дудар // Заст. директора шк. – 2-15. – № 4. – С. 49–57.

80. **Корнієнко, Л. Д.** Утворення української козацької держави – Гетьманщини, 8 клас / Л. Д. Корнієнко // Історія та правознавство. – 2011. – № 3. – С. 26–28.

Розробка уроку з історії України для 8 класу.

81. **Кухарчук, Н. А.** „Он де, люди, наша слава, слава України” : (урок мужності) / Н. А. Кухарчук // Вихов. робота в шк. – 2016. – № 5. – С. 18–4–18–5.

82. **Матеріали для проведення Першого уроку** в 2016/2017 навчальному році // Науково-методична лабораторія виховної роботи і формування культури здоров'я комунального закладу „Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського” : [офіц. сайт]. – [Кіровоград], 2016. – Текст. дані. – Режим доступу: http://koippo414.at.ua/index/pershij_urok_2016_2017/0-283 (дата звернення: 01.08.16). – Назва з екрана.

83. **Методичні рекомендації** для загальноосвітніх навчальних закладів до відзначення пам'ятних дат у рамках Року Державності України [Електронний ресурс] // Український інститут національної пам'яті : [офіц. веб-сайт]. – Текст дані. – [Київ], 2016. – Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua/methodicmaterial/metodichni-rekomendatsii-dlya-zagalnoosvitnikh-navchalnikh-zakladiv-do-vidznachenny> (дата звернення 01.07.16). – Назва з екрана.

84. **Мірошко, О. І.** Основний Закон України. Конституція незалежної України : (4–5 кл.) / О. І. Мірошко // Вихов. робота в шк. – 2016. – № 6. – С. 32–35.
Захід з ознайомлення дітей з основними статтями Конституції України.
85. **Мірошко, О. І.** Україна – єдина країна : (5 кл.) / О. І. Мірошко // Вихов. робота в шк. – 2015. – № 9. – С. 42–44.
Сценарій виховного заходу.
86. **Народу нашого і велич, і краса** (сценарій літературного вечора до 25-ї річниці проголошення Незалежності України) / підгот. Л. Рогальчук // Дати і події. – 2016. – 2 півріччя. – С. 145–149. – Бібліогр.: с. 149. – Текст доступний в Інтернеті: [http://www.nplu.org/storage/images/NBV/Kalendar2_\(2016\).pdf](http://www.nplu.org/storage/images/NBV/Kalendar2_(2016).pdf) (дата звернення: 20.07.16).
87. **Непотюк, О. Д.** Урок патріотизму на тему: „Гідні великих пращів” [Електронний ресурс] / Непотюк Олена Давидівна ; Від. освіти Голованів. район. держадмін., Район. метод. кабінет, Навч.-вихов. комплекс „Вербівська загальноосвітня школа І–ІІ ступенів – дошкільний навчальний заклад”. – Текст дані. – [Вербівка], 2016. – Режим доступу: <https://docs.google.com/document/d/1jmljLnuh74qKBqgV5-JFpxItrHAN5Ob95CsmrTPSGY8/edit?pref=2&pli=1> (дата звернення: 20.07.16). – Назва з екрана.
88. **Олей, Н. Г.** Україна – відома й невідома : (класна година, 7–9 кл.) / Н. Г. Олей // Вихов. робота в шк. – 2015. – № 7. – С. 24–28.
89. **Петрик, Л. Г.** Україна – моя Батьківщина / Л. Г. Петрик // Кл. керівнику. Усе для роботи. – 2015. – № 2. – С. 17–19.
90. Петрунькіна, Ю. О. Ми – діти твої, Україно! / Ю. О. Петрунькіна // Кл. керівнику. Усе для роботи. – 2015. – № 9. – С. 8–11.
Сценарій позакласного заходу присвяченого історичному минулому нашої держави.
91. **Про проведення 1 вересня 2016 року Першого уроку** [Електронний ресурс] // Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти : [офіц. сайт]. – Текст дані. – Миколаїв, 2016. – Режим доступу: <http://www.moippo.mk.ua/index.php/vixovna-robota/361-pershij-urok/3794-pro-provedennia-1-veresnia-2016-roku-pershoho-uroku> (дата звернення: 01.08.16). – Назва з екрана.
92. **Савенко, Н. І.** Виховна година до Дня Соборності України / Савенко Наталія Іванівна // Нива знань. – 2016. – № 2. – С. 39–41.
Захід присвячений історії виникнення свята Соборності України.
93. **Соколова, Н. І.** З Україною в серці : розробка вихов. заходу для серед. і ст. шкільного віку / Н. І. Соколова // Пед. вісн. – 2015. – № 1. – С. 75–79. – Бібліогр.: 7 назв.
94. **Сташенюк, Н. М.** Україна від козацьких часів до сьогодення : (жива газета, 7 кл.) / Н. М. Сташенюк // Вихов. робота в шк. – 2015. – № 5. – С. 12–15.
95. **Татаринів, М. В.** Україна – єдина країна : інформ.-метод. та дидакт. матеріали / Татаринів М. В. // Історія та правознавство. – 2014. – № 22/23. – С. 11–13.
96. **Україна: історія та уроки державотворення** [Електронний ресурс] / підгот. Непом’яща Т. М. ; НВК „Голованівська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів ім. Т. Г. Шевченка – гімназія”. – Текст дані. – [Голованівка], 2014. – Режим доступу: <https://docs.google.com/document/d/1qB5W1jzUV-nHH0UQTS6pNPPZZXkFaW4RuPQbGXV0Ctc/edit?pref=2&pli=1> (дата звернення: 20.07.16). – Назва з екрана.
Сценарій виховного заходу.

97. **Черкасова, С.** Виховний захід „Гетьман Іван Мазепа – борець за волю України” / С. Черкасова // Історія в сучас. шк. – 2013. – № 4. – С. 21–24. – Бібліогр.: 8 назв.

Виховний захід у 8 класі, присвячений одному з найбільш відомих і найбільш суперечливих гетьманів України – Івану Мазені (1639–1709).

98. **Юр'єва, Г. В.** Урок пам'яті Небесної Сотні / Г. В. Юр'єва // Кл. керівник. Усе для роботи. – 2016. – № 5. – С. 78–84.

Урок вшанування пам'яті героїв Небесної Сотні.

99. **Юрчак, Н. В.** Віче–реквієм „Герої не вмирають!” / Наталія Васиївна Юрчак // Освіта та розвиток обдар. особистості. – 2015. – № 11. – С. 49–55 : іл., слайди.

Подано майстер-клас із зазначеної теми. Висвітлено події, які відбувалися 2013–2014 роках в Києві на Майдані, вулицях Грушевського та Інститутській. Виховний захід спрямовано на вшанування пам'яті героїв „Небесної сотні”, прищеплення любові до Батьківщини, виховання патріотичної свідомості, розвиток бажання стати гідними громадянами України.

2. ДЕРЖАВНІ ТА НАРОДНІ СИМВОЛИ УКРАЇНИ

2.1. Нормативно-правові акти

100. **Про Державний прапор України** [Електронний ресурс] : постанова Верхов. Ради України від 28 січ. 1992 р. № 2067-ХІІ // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, [б. р.]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2067-12/print1394039376983587> (дата звернення: 11.08.16). – Назва з екрана.

101. **Про Державний герб України** [Електронний ресурс] : постанова Верхов. Ради України від 19 лют. 1992 р. № 2137-ХІІ // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, [б. р.]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2137-12/print1394039376983587> (дата звернення: 11.08.16). – Назва з екрана.

102. **Про затвердження Рекомендацій** щодо порядку використання державної символіки в навчальних закладах України [Електронний ресурс] : наказ М-ва освіти і науки України від 7.09.2000 р. № 439 // Закони України : информ.-правовий портал. – Текст. дані. – Київ, 2000. – Режим доступу: http://www.uazakon.com/documents/date_2c/pg_isgbso.htm (дата звернення: 11.08.16). – Назва з екрана.

103. **Про Державний Гімн України** [Електронний ресурс] : Закон України від 6 берез. 2003 р. № 602-ІV // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2003. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/602-iv> (дата звернення: 11.08.16). – Назва з екрана.

104. **Про День Державного Прапора України** [Електронний ресурс] : указ Президента України від 23 серп. 2004 р. № 987/2004 : [станом на 07.08.2009 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2009. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/987/2004/print1394039376983587> (дата звернення: 11.08.16). – Назва з екрана.

105. **Про внесення змін до законодавства України (щодо посилення захисту державних символів України та уточнення обставин їх використання)** [Електронний ресурс] : проект Закону України [№ 4178, дата реєстрації від 03.03.2016 р.] // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58321 (дата звернення: 07.07.16). – Назва з екрана.

106. **Про державні символи України, порядок їх використання та захисту** [Електронний ресурс] : проект Закону України [№ 4103-1, дата реєстрації від 03.03.2016 р.] // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://zakon.lbc.com.ua/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82-%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%83-%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D1%96-%D1%81%D0%B8%D0%BC%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D0%B8-%D1%83-2/> (дата звернення: 07.07.16). – Назва з екрана.

2.2. Теоретичні та науково-методичні матеріали

107. **Архівні документи з питання створення Державного Гімну України** [Електронний ресурс] // Український інститут національної пам'яті. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: http://www.memory.gov.ua/sites/default/files/userupload/arhivni_dokumenti_z_pitannya_stvorennya_derzhavnogo_gimnu_ukrayini.pdf (дата звернення: 11.08.16). – Назва з екрана.

108. **Бабак, І.** Історичне значення тризуба як символу України / І. Бабак // Етнічна історія народів Європи : зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2008. – Вип. 27. – С. 127–129. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eine_2008_27_22 (дата звернення: 11.08.16).

109. **Герб України** [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енцикл. – Текст. дані. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Герб_України (дата звернення: 11.08.16). – Назва з екрана.

110. **Державна символіка України** [Електронний ресурс] // Офіційний сайт української мови. – Текст. дані. – [Україна, б. р.]. – Режим доступу: http://ukrainskamova.com/publ/ukrajina/derzhavna_simvolika_ukrajini/17-1-0-411 (дата звернення 07.07.16). – Назва з екрана.

111. **Державний Герб України** [Електронний ресурс] // Український інститут національної пам'яті. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua/publication/derzhavnii-gerb-ukraini> (дата звернення 07.07.16). – Назва з екрана.

112. **Державний Гімн України** [Електронний ресурс] // Український інститут національної пам'яті. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua/publication/derzhavnii-gimn-ukraini> (дата звернення 07.07.16). – Назва з екрана.

113. **Державний Прапор України** [Електронний ресурс] // Український інститут національної пам'яті. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua/publication/derzhavnii-prapor-ukraini> (дата звернення 07.07.16). – Назва з екрана.

114. **Державні символи України** [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енцикл. – Текст. дані. – Україна, 2016. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D1%96_%D1%81%D0%B8%D0%BC%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D0%B8_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8 (дата звернення 07.07.16). – Назва з екрана.

115. **Державні символи України** [Електронний ресурс] // Державна фіскальна служба України : офіц. портал. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://lv.sfs.gov.ua/media-ark/news-ark/print-67375.html> (дата звернення 07.07.16). – Назва з екрана.

116. **10 цікавих фактів про державний гімн України** [Електронний ресурс] // Волинська правда. – Текст. дані. – Луцьк, 2016. – Режим доступу:

<http://www.pravda.lutsk.ua/ukr/news/87792/> (дата звернення: 07.07.16). – Назва з екрана.

117. **Ковтун, Л.** Український національний прапор у дослідженнях вчених української діаспори: колористичний вимір / Л. Ковтун // Українознавчий альманах / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2014. – Вип. 17. – С. 238–241. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukralm_2014_17_71 (дата звернення: 20.07.16).

118. **Наш національний прапор – жовто-блакитний** [Електронний ресурс] // UA Modna. – Текст. дані. – Івано-Франківськ, 2012–2016. – Режим доступу: <http://www.uamodna.com/articles/nash-nacionaljnyy-prapor-zhovtoblakytyny/> (дата звернення 07.07.16).

119. **Пономаренко, Л.** Прапор України як архетип цілісності і символ інтеграційних прагнень держави / Людмила Пономаренко // Публічне управління: теорія та практика = Public management: theory and practice : зб. наук. пр. Асоц. д-рів наук з держ. упр. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України [та ін.]. – Харків, 2015. - Вип. 1(спец. вип.). - С. 130-135. - Текст статті доступний в Інтернеті: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pubupr_2015_1\(spets\)](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pubupr_2015_1(spets)) (дата звернення 07.07.16).

120. **Символіка українців** [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енцикл. – Текст. дані. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Символіка_українців (дата звернення: 11.08.16). – Назва з екрана.

121. **Тищенко, А. О.** Всеукраїнський конкурс на створення кращого проекту Державного герба України (1991 р.) / А. О. Тищенко // Національна та історична пам'ять : зб. наук. пр. / Укр. ін-т нац. пам'яті. – Київ, 2013. – Вип. 8. – С. 191–198. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ntip_2013_8_26 (дата звернення: 20.07.16).

122. **Тризуб: заковане повідомлення від наших предків** [Електронний ресурс] // UA Modna. – Текст. дані. – Івано-Франківськ, 2012–2016. – Режим доступу: <http://www.uamodna.com/articles/tryzub-zakodovane-povidomlennya-vid-nashyh-predkiv/> (дата звернення 07.07.16).

123. **Шевчук, О.** Михайло Вербицький – автор національного гімну України „Ще не вмерла України і слава, і воля” [Електронний ресурс] / О. Шевчук // Студії мистецтвознавчі. – 2015. – Число 3. – С. 7–16.

2.3. Розробки уроків та заходів

124. **Баланович, О. В.** Це моя Україна / О. В. Баланович // Кл. керівник. Усе для роботи. – 2016. – № 7. – С. 17–22.

Ознайомлення учнів з історією України, її державними символами – гербом та прапором.

125. **Виховний захід на тему „Державні символи України”** [Електронний ресурс] // Студенту, учневі, вчителю. – Текст. дані. – [Україна, б. р.]. - Режим доступу: <http://www.refmaniya.org.ua/vichovn-zachodi/vichovniy-zachid-na-temu-derzhavn-simvoli-ukra-ni> (дата звернення: 11.08.16). – Назва з екрана.

126. **Вірші про Державні символи України** [Електронний ресурс] // З думкою про учня. – Текст. дані. – [Україна], 2012. - Режим доступу: http://valyakodola.com.ua/publ/klasnomu_kerivniku/metodichni_orientiri/virshi_pro_derzhavni_simvoli_ukrajini/22-1-0-791 (дата звернення: 11.08.16). – Назва з екрана.

127. **День Державного прапора України** // Позакл. час. – 2014. – № 7. – С. 59–61.

У статті подано сценарій, присвячений шануванню багатотисячлітньої історії українського державотворення, її символів, зокрема прапора

128. **Державні символи України** // Позакл. час. – 2014. – № 7. – С. 83–86.
Подано сценарій, присвячений історичним фактам появи головних атрибутів нашої держави, зокрема Українського державного прапора, тризуба – державного герба, та національного гімну України.
129. **Івахів, Л. А.** Народні символи України : (вихов. захід, 5–8 кл.) / Л. А. Івахів // Вихов. робота в шк. – 2014. – № 3. – С. 9–13. – Бібліогр.: 6 назв.
У статті подано сценарій виховного заходу, присвяченого національним символам України, розкрито їхнє значення в житті українського народу.
130. **Кірєєва К. Р.** Національні символи України» [Електронний ресурс] : розробка уроку в 11 кл. // Спеціалізована школа № 304 з поглибленим вивченням інформаційних технологій : [офіц. сайт]. – Текст. дані. – Київ, 2015. – Режим доступу: <http://www.school304.com.ua/?page=321#.V6xuDBK69kp> (дата звернення: 11.08.16). – Назва з екрана.
131. **Козубай, Л.** Вчимося бачити красу : усний журн. / Людмила Козубай // Труд. навчання. – 2014. – Лип. (№ 7). – Вкладка. – С. 1–11. – Бібліогр.: 18 назв.
Автор пропонує сценарій позакласного заходу з технологій для учнів 9–11-х класів у формі усного журналу за темою „Українські символи та обереги як джерело творчого натхнення”.
132. **Лавриненко, Л. І.** Символи твої, Україно : вихов. захід / Л. І. Лавриненко // Вихователю ГПД. Усе для роботи. – 2016. – № 7. – С. 5–7.
Ознайомлення учнів із державними символами нашої держави.
133. **Мазур, І. В.** Моя країна – Україна! : урок державності // Кл. керівник. Усе для роботи. – 2016. – № 7. – С. 9–16.
Ознайомлення учнів з історією України, її державними символами – гербом та прапором.
134. **Мельниченко, Л. І.** Рослини – символи України : позакл. захід на міжпредмет. основі / Л. І. Мельниченко // Кл. керівник. Усе для роботи. – 2016. – № 1. – С. 10–14.
Ознайомлення учнів з рослинами-символами українського народу.
135. **Фольклорне свято: „Калина – безсмертний символ України”** [Електронний ресурс] // Студенту, учневі, вчителю. – Текст. дані. – [Україна, б. р.]. – Режим доступу: <http://www.refmaniya.org.ua/vichovn-zachodi/folklorne-svyato-kalina-bezsmertniy-simvol-ukra-ni> (дата звернення: 11.08.16). – Назва з екрана.
136. **Царенко, М. В.** Виховний захід „Державні та народні символи України” [Електронний ресурс] / М. В. Царенко. – Текст. дані. – [Україна, б. р.]. – Режим доступу: <http://shag.com.ua/vihovnij-zahid-derjavni-ta-narodni-simvoli-ukrayini-vikonav-vc.html> (дата звернення: 11.08.16). – Назва з екрана.
137. **Яковець, З. О.** „Сплетімо вінок український сьогодні...” : (вихов. година : 5–7 кл.) / З. О. Яковець // Вихов. робота в шк. – 2014. – № 11. – С. 46–50.
Виховний захід знайомить учнів з історією виникнення державних символів України.

3. ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ ТА НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ ШКОЛЯРІВ

3.1. Нормативно-правові акти

138. **Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні** [Електронний ресурс] : Закон України від 5 лют. 1993 р. № 2998-ХІІ : [станом на 01.01.2015 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2015. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2998-12> (дата звернення: 22.07.16). – Назва з екрана.

139. **Про Стратегію** національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки : указ Президента України від 13 жовт. 2015 р. № 580 // Офіц. вісн. України. – 2015. – № 83. – Ст. 2749. – Текст указу доступний в Інтернеті: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580/2015> (дата звернення: 22.07.16).

140. **Про затвердження** Державної цільової соціальної програми „Молодь України” на 2016–2020 роки та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України : постанова Кабінету Міністрів України від 18 лют. 2016 р. № 148 // Офіц. вісн. України. – 2016. – № 21. – Ст. 828. – Текст постанови доступний в Інтернеті: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/148-2016-п> (дата звернення: 22.07.16).

141. **Про затвердження** Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах : наказ М-ва освіти і науки України від 16.06.2015 № 641 // Інформ. зб. та комент. М-ва освіти і науки України. – 2015. – № 7. – С. 70–95 ; № 8. – С. 87–95. – Текст наказу доступний в Інтернеті: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/ (дата звернення: 22.07.16).

3.2. Теоретичні та науково-методичні матеріали

142. **Березівська, Л.** Ідея національно-патріотичного виховання школярів у добу Української революції: за матеріалами журналу „Вільна українська школа” (1917–1920) / Лариса Березівська // Рідна шк. – 2016. – № 1. – С. 57–62. – Бібліогр.: 17 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://lib.iitta.gov.ua/106919/1/statya_berezivska.pdf (дата звернення: 21.07.16).

У статті досліджено ідеї українських педагогів та освітян щодо національно-патріотичного виховання школярів, викладені на сторінках журналу „Вільна українська школа”, що видавався у Києві в 1917–1920 рр., для їх осмислення в сучасному освітньому і виховному просторі.

143. **Березівська, Л. Д. В. О.** Сухомлинський про читання як засіб формування культури духовних потреб дитини / Березівська Л. Д. // Педагогічний альманах : зб. наук. пр. / Херсон. акад. неперерв. освіти. – Херсон, 2015. – Вип. 26. – С. 10–16. – Бібліогр.: 15 назв.

У статті розкрито ідеї Василя Олександровича Сухомлинського стосовно читання як засобу формування культури духовних потреб дитини (читати, навчатися, працювати, захищати Батьківщину та ін.) для їх творчого осмислення у нинішніх умовах реформування шкільної освіти.

144. **Берека, В. Є.** Виховна діяльність класного керівника: соціально-методологічний концепт : навч.-метод. посіб. / Берека В. Є., Іова В. Ю. ; Хмельниц. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти. – Кам’янець-Подільський : ПП Зволейко Д. Г., 2016. – 211 с.

У посібнику розкриваються соціально-педагогічні умови особистісного розвитку та виховання учнів, окреслюються технологічні складові компетентної діяльності класного керівника. Змістове поле посібника вміщує програму спецкурсу для класних керівників у системі післядипломної освіти, методичний кейс, модульну добірку інформаційно-ресурсних матеріалів з питань реалізації завдань патріотичного та правового виховання.

145. **Бех, І. Д.** Державницьке виховання як суспільно-освітній пріоритет / І. Д. Бех. // Педагогіка і психологія. Вісн. НАПН України. – 2015. – № 2. – С. 14–17. – Бібліогр.: 4 назви.

Проаналізовано відношення „людина – держава” в контексті державницького виховання і його результату – державницьких почуттів особистості. Розкрито сутність державно-орієнтованого навчання. Наголошується на необхідності формування в підростаючій особистості моделі державної культури та державницького світогляду у відповідних моральних цінностях. Розкрито умови, за яких між державою і людиною мають виникати і функціонувати гармонійні відносини.

146. **Бех, І.** Проблема патріотизму у сучасному науковому осмисленні / І. Бех // Директор шк., ліцею, гімназії. – 2015. – № 4/5. – С. 6–12. – Бібліогр.: 7 назв.

У статті розкрито сутність існуючих виховних моделей у контексті їх можливостей вирішувати проблему виховання патріотизму. Дано визначення дефініції „патріотизм” та запропонована його компонентна структура. Змістовно розкрито почуття любові стосовно народу, батьківщини, держави. Сформульовано ряд положень, на які має орієнтуватись процес виховання патріотизму.

147. **Бобровнича, Р. П.** Педагогічні ідеї громадянського виховання школярів у спадщині В. Сухомлинського / Бобровнича Н. А. // Таврійський вісн. освіти. – 2015. – № 2, ч. 1. – С. 24–31. – Бібліогр.: 8 назв.

У статті висвітлено погляди видатного педагога щодо громадянського виховання дітей, а також приклади втілення ідей В. Сухомлинського у виховній роботі Голопристанської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 3 (Херсонська область).

148. **Василенко, С. М.** Система патріотичного виховання та її місце в державотворенні сучасної незалежної України / С. М. Василенко // Наук. вісн. Миколаїв. нац. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки : [зб. наук. пр.] / Миколаїв. нац. ун-т ім. В. О. Сухомлинського. – Миколаїв, 2015. – № 2. – С. 14–19. – Бібліогр.: 13 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2015_2_5 (дата зверення: 20.07.16).

У статті досліджено актуальність, сучасний стан та завдання системи патріотичного виховання в Україні, розкрито її сутність за допомогою складових імперативів цього поняття.

149. **Вербицька, П. В.** Виховання громадянина і патріота України як суспільно-педагогічний виклик / П. В. Вербицька // Педагогіка і психологія. Вісн. НАПН України. – 2015. – № 3. – С. 58–63. – Бібліогр.: 5 назв.

Громадянська освіта і виховання є важливими чинниками інтеграції сучасного суспільства в контексті пошуку адекватних засобів для розв’язання проблеми суспільного порозуміння та примирення, забезпечення сталості демократичних перетворень в Україні.

150. **Власова, Н. Ф.** Аналіз сучасної практики формування громадянської позиції молоді в зарубіжній і українській освіті / Н. Ф. Власова // Наук. зап. Бердян. держ. пед. ун-ту. Педагогічні науки : [зб. наук. пр.] / Бердян. держ. пед. ун-т. – Бердянськ, 2016. – Вип. 1. – С. 28–36. – Бібліогр.: 8 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nzbdpu_2016_1_7 (дата звернення: 21.07.16).

У статті на основі аналізу системи громадянської освіти в зарубіжному та вітчизняному досвіді виокремлено спільне в завданнях формування громадянської ідентичності особистості засобами навчально-виховної діяльності освітніх закладів, визначено напрямки та обґрунтовано педагогічні умови формування громадянської позиції старшокласників в умовах загальноосвітнього закладу освіти.

151. **Гіщинський, В. Б.** Патріотизм – сплав почуття і думки, розуму і серця... : патріот. виховання на спадщині В. О. Сухомлинського / В. Б. Гіщинський // Пед. майстерня. – 2016. – № 3. – С. 27–31. – Бібліогр.: 8 назв.

На сучасному етапі розбудови національної освіти педагоги України щоразу більше звертаються до педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського. І це закономірно: ідеї, думки, рекомендації народного вчителя, видатного педагога, ученого й мислителя витримали випробування життям. Актуальними й значущими сьогодні стали його погляди на краєзнавство як одну зі складових патріотичного виховання.

152. **Гуманізація** освітнього простору у вимірі педагогіки В. О. Сухомлинського : зб. матеріалів переможців Всеукр. фестивалю пед. ідей „Гуманізація освітнього простору у вимірі педагогіки В. О. Сухомлинського” / Комун. вищ. навч. закл. «Херсонська академія неперервної освіти» Херсон. обл. ради. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2015. – 245 с.

До збірника увійшли найбільш цікаві та інноваційні розробки педагогів України, присвячені гуманістичній та творчій спадщині В. О. Сухомлинського.

153. **Кириченко, В.** Патріотизм як цінність особистості й потреба суспільства / Валентина Кириченко, Галина Ковганич // Довід. директора шк. – 2015. – № 11/12. – С. 30–53.

Розглянуто базові поняття і терміни, що закладаються до підмурку національно-патріотичного виховання. Розкрито завдання, зміст, напрями, форми та методи національно-патріотичного виховання учнів у загальноосвітньому навчальному закладі. В якості додатків до статті пропонуються методичні матеріали до проведення засідання педагогічної ради та планування роботи педагогічного колективу з питань національно-патріотичного виховання школярів.

154. **Колеснік, І. М.** Ідеї громадянського виховання школярів у педагогічній спадщині В. Сухомлинського / Колеснік І. М. // Таврійський вісн. освіти. – 2015. – № 2, ч. 2. – С. 34–39. – Бібліогр.: 8 назв.

155. **Колесніченко, М. В.** Курс юного патріота : навч. посіб. для мол. та серед. шк. віку : у 9 кн. : для дітей незалеж. України. Кн. 1 / Колесніченко М. В. ; Ін-т „Самріті” (САМореалізація: Розвиток Інтелекту, Творчості, Інтуїції). – Київ : Креативна група 64, 2015. – (Зернина до зернини – Єдина Україна).

156. Ч. 1. – 175 с. : кольор. іл.

157. Ч. 2. – 164 с. : кольор. іл.

158. Ч. 3. – 163 с. : кольор. іл.

Перший в Україні навчальний посібник з патріотичного виховання для дітей молодшого і середнього шкільного віку. Посібник вчить дитину цінувати свою сім'ю, свій рід і Батьківщину, дбати про близьких людей, знаходити собі гідне місце серед однолітків, зберігати й примножувати добробут власного роду і зрештою бути щасливим.

159. **Кучинська, І. О.** Громадянське виховання в Україні: минулий досвід та сучасні потреби : навч. посіб. / Кучинська І. О. ; М-во освіти і науки України, Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський : ПП Зволейко Д. Г., 2015. – 112 с.

У навчальному посібнику розкривається становлення ідеї виховання громадянськості в Україні; обґрунтовується актуалізація досвіду виховання громадянськості дітей та молоді у проєкції на сучасні завдання громадянського виховання.

160. **Національна** ідея в становленні громадянина-патріота України : (програм.-вихов. контекст) / [авт.: І. Д. Бех, К. І. Чорна] ; НАПН України, Ін-т

проблем виховання. – Київ : [б. в.], 2014. – 48 с. – Текст доступний в Інтернеті: http://koippo414.at.ua/2015/PATRIOT_VYHOV/Nacionalna_ideya.pdf (дата звернення: 21.07.16).

Аналіз світового досвіду виразно свідчить, що важливим фактором економічного і соціального поступу держави, консолідації нації, становлення патріотизму її громадян є національна ідея. При цьому важливо, щоб об'єднання різних регіонів України задля національного становлення здійснювалось саме на базі демократичних цінностей.

161. **Патріотичні акварелі: формування свідомого громадянина-патріота України** : навч.-метод. посіб. / [авт.-уклад.: О. І. Боярчук, Л. В. Микитюк, Ю. П. Устич] ; Київ. обл. ін-т післядиплом. освіти пед. кадрів. – Біла Церква : КНЗ КОР «КОПОПК», 2015. – 264 с. – Текст доступний в Інтернеті: <http://repository.kristti.com.ua/handle/eiraise/253> (дата звернення: 14.07.16).

У посібнику висвітлено тенденції, підходи, принципи, мету й завдання патріотичного виховання дітей та учнівської молоді, запропоновано стратегію й технологію цілеспрямованого й ефективного процесу розвитку суб'єкта громадянського суспільства, громадянина-патріота.

162. **Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді** / [авт.: І. Д. Бех, К. І. Чорна] ; НАПН України, Ін-т проблем виховання. – Київ : [б. в.], 2014. – 29 с. – Текст доступний в Інтернеті: <http://library.ippro.com.ua/attachments/article/375/Програма%20українського%20патріотичного%20вихованняd.pdf> (дата звернення: 21.07.16).

163. **Процюк, В.** Формування громадянських цінностей у процесі соціалізації особистості / Віталій Процюк // Нова пед. думка. – 2015. – № 1. – С. 122–125. – Бібліогр.: 7 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2015_1_33 (дата звернення: 21.07.16).

У статті розглядається питання громадянського виховання як складової комплексного підходу до реалізації завдань формування якостей підростаючого покоління на засадах демократизації. Проводиться паралель і відслідковується взаємозв'язок з іншими аспектами виховання підростаючого покоління.

164. **Родина – мала Батьківщина – Україна: сучасний зміст патріот. виховання** / [І. І. Цимбал, А. О. Данильєв, О. В. Касьянова та ін.] ; Луган. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти. – Северодонецьк : СПД Резніков В. С., 2015. – 215 с. – Текст доступний в Інтернеті: http://sed-school4.lg.ua/wp-content/uploads/Patriot_2015.pdf (дата звернення: 19.07.16).

У методичному посібнику представлено досвід роботи навчальних закладів Луганської області з питань патріотичного виховання через напрацювання педагогічних та дитячих колективів: дослідницько-пошукову діяльність; проведення благодійних акцій, уроків пам'яті, мужності; реалізацію проектів; влаштування виставок, ярмарків; зустрічі з ветеранами, захисниками Батьківщини; військово-спортивні ігри, конкурси тощо.

165. **Сіленко, Т. В.** Формування патріотичних та громадянських якостей особистості учня засобами національно-патріотичного виховання [Електронний ресурс]: метод. посіб. / Сіленко Тетяна Валентинівна // Творча майстерня вчителя. – Текст. дані. – Вінниця, 2015. – 67 с. – Режим доступу: <http://dorobok.edu.vn.ua/article/view/984> (дата звернення: 14.07.16). – Назва з екрана.

У методичному посібнику міститься добірка матеріалів щодо формування патріотичних і громадянських якостей особистості учня засобами національно-патріотичного виховання. Пропонуються розробки годин спілкування, усних

журналів, вечорів та інших виховних заходів із використанням ефективних методів і прийомів сучасної педагогіки.

166. **Стасюк, В. В.** Виховання патріотизму української молоді: від козацьких традицій до сьогодення / В. В. Стасюк, Л. В. Олійник, С. М. Мотика // Наук. вісн. Миколаїв. нац. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки : [зб. наук. пр.] / Миколаїв. нац. ун-т ім. В. О. Сухомлинського. – Миколаїв, 2015. – № 2. – С. 167–171. – Бібліогр.: 6 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2015_2_36 (дата звернення: 21.07.16).

167. **Струк, С. В.** В. Сухомлинський про громадянське виховання / Струк С. В. // Таврійський вісн. освіти. – 2015. – № 2, ч. 1. – С. 48–53. – Бібліогр.: 4 назви.

Стаття присвячена поглядам В. Сухомлинського щодо змісту й методів громадянського виховання, а також використанню ідей та творів педагога в навчально-виховному процесі сучасної школи.

168. **Сухомлинська, О. В.** Громадянське виховання і сучасна освіта: від здобутого – до нових акцентів і наголосів / О. В. Сухомлинська // Педагогіка і психологія. Вісн. НАПН України. – 2015. – № 2. – С. 5–13. – Бібліогр.: 9 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: <http://lib.iitta.gov.ua/9801/> (дата звернення: 21.07.16).

Аргументовано актуальність громадянської освіти і виховання школярів, окреслено сучасні підходи до її конструювання як навчального предмета, так і складової виховного процесу.

169. **Сухомлинський, В. О.** Вибрані твори : в 5 т. Т. 3. Серце віддаю дітям ; Народження громадянина ; Листи до сина / В. О. Сухомлинський ; [редкол.: Дзевєрін О. Г. (голова), Грищенко М. М., Заволока С. П., Сухомлинська Г. І. та ін.]. – Київ : Рад. шк., 1977. – 670 с. : портр. – Текст творів доступний в Інтернеті: <http://www.ex.ua/2297200> (дата звернення 20.07.16).

Твори, що ввійшли до тому, підготовлено до видання як своєрідну трилогію. Кожний з цих творів є окремим, самостійним і закінченим добутком, розкриває комплекс проблем формування світогляду й виховання підростаючого покоління.

170. **Усатенко, Т.** Демократичні набутки громадянської освіти / Тамара Усатенко // Освіта для сучасності : [зб. наук. пр.] : [у 2 т.] / МОН України, НАПН України, НПУ ім. М. П. Драгоманова [та ін.]. – Київ, 2015. – Т. 1. – С. 213–219. – Бібліогр.: 3 назви. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/8260/1/1_Tom_Forum.pdf (дата звернення: 18.07.16).

Досліджується громадянська освіта в Україні як демократичний набуток, з'ясовуються її концептуальні засади, діюча демократична модель та можливості філософського, методологічно-епістемологічного обґрунтування в демократичних умовах національно-патріотичного виховання дітей та молоді.

171. **Філіпчук, Г.** Культурно-освітній вимір громадянськості / Георгій Філіпчук // Освіта для сучасності : [зб. наук. пр.] : [у 2 т.] / МОН України, НАПН України, НПУ ім. М. П. Драгоманова [та ін.]. – Київ, 2015. – Т. 1. – С. 195–205. – Бібліогр.: 13 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/8260/1/1_Tom_Forum.pdf (дата звернення: 18.07.16).

Висвітлюються важливі проблеми розвитку українського громадянського суспільства в умовах загострення кризових явищ. Охарактеризовано значимість для виховання особистості і народу цінностей національної та загальнолюдської культури, визначальну роль освіти в процесах націєтворення.

172. **Як бути** громадянином України: педагогічні технології громадянського виховання : метод. посіб. для педагогів загальноосвіт. навч. закл. / Всеукр. асоц. викл. історії та сусп. дисциплін „Нова Доба”; [голов. ред. П. Кендзьор]. – Львів : ЗУКЦ, 2015. – 127 с.

У посібнику розроблено функціональну модель громадянського виховання у загальноосвітньому навчальному закладі, розкрито педагогічні технології її реалізації.

3.3. Розробки уроків та заходів

173. **Бугайчук, Н. В.** Патріотичне виховання – це сфера духовного життя сучасних учнів / Н. В. Бугайчук // Пед. вісн. – 2015. – № 3. – С. 75–78. – Бібліогр.: 10 назв.

Методичні рекомендації щодо організації та проведення виховних заходів з національно-патріотичного й громадянського виховання в загальноосвітніх навчальних закладах Черкаської області.

174. **Ванжа, О. В.** „Вклоняємось силі нескорених!” : (сценарій вихов. заходу патріот. спрямування) / О. В. Ванжа // Шк. бібліотекар. – 2016. – № 3. – С. 28–31.

Сценарій для організації виховного заходу в бібліотеці, мета якого виховання любові до Батьківщини та прагнення миру на землі, виховання почуття національної свідомості, гідності та патріотизму, виховання в учнів шанобливого ставлення до воїнів, учасників АТО, поваги до пам'яті загиблих захисників рідної землі.

175. **Виховні** заходи : нац.-патріот. виховання / [авт. кол.: О. Боярчук та ін. ; упоряд. Н. Чиренко]. – Київ : Шк. світ, 2015. – 189 с. – (Б-ка „Шкільного світу”).

Пропонуються виховні заходи щодо національно-патріотичного виховання учнів: уроки мужності, бесіди, диспути, народознавчі свята, години спілкування та інші цікаві виховні заходи.

176. [**Добірка** методичних розробок Першого уроку 2016–2017 н. р.] [Електронний ресурс] // SuperSchool.com.ua. : все для вчителів, учнів, студентів, батьків... – Текст. дані. – [Україна], 2016. – Режим доступу: <http://superschool.com.ua/> (дата звернення: 14.07.16). – Назва з екрана.

Дібрано розробки заходів у 2–4 та 5–7 класах, що сприятимуть поглибленню знань учнів про державотворчі процеси в Україні, формуванню національної свідомості, почуття патріотизму, розвитку пізнавальних інтересів, вихованню в школярів почуття взаємоповаги, взаємодопомоги, толерантності.

177. **Довбій, Н. М.** „Свою Україну любіть...” : [розробка Першого уроку] / Н. М. Довбій // Труд. навчання в шк. – 2015. – № 15/16. – С. 89–95.

178. **Збірка** матеріалів до Першого уроку 2016–2017 н. р. [Електронний ресурс] // Rozumaka.com : навч.-метод. портал. – Текст. дані. – [Україна], 2016. – Режим доступу: <http://rozumaka.com/pershiy-urok-2016-2017/> (дата звернення: 14.07.16). – Назва з екрана.

Пропонуються конспекти, розробки, презентації та інші матеріали для організації заходів з питань національно-патріотичного виховання школярів.

179. **Матеріали** до Першого уроку 2016/2017 н. р. на тему: „Щоб у серці жила Батьківщина: до 25-річчя Незалежності України” [Електронний ресурс] // Комунальний вищий навчальний заклад Київської обласної ради „Академія неперервної освіти” : [офіц. сайт]. – Текст. дані. – [Біла Церква], 2016. – Режим

доступу: <http://vrpo-koipopk.wix.com/vrpo-koipopk#!blank-9/p2xm6> (дата звернення: 14.07.16). – Назва з екрана.

Подаються розробки уроків, аудіо- та відеоматеріали, вірші, цитати та інші матеріали.

180. **Павленко, Г. І.** Я – громадянин України і цим пишаюсь : [розробка Першого уроку] / Г. І. Павленко // Труд. навчання в шк. – 2015. – № 15/16. – С. 81–88.

Мета уроку: поглиблювати знання учнів про Україну як незалежну державу, формувати громадянську свідомість, сприяти усвідомленню учнями значення державної єдності та незалежності; учити відверто висловлювати свої думки, погляди, переконання; розвивати патріотизм, прагнення до особистісного самоствердження та самовдосконалення; виховувати людяність, почуття національної гідності.

181. **Пастушок, М. В.** Їхній подвиг – приклад для нас : (урок мужності) / М. В. Пастушок // Вихов. робота в шк. – 2016. – № 1. – С. 30–32.

Пропонується сценарій уроку мужності, мета заходу: формувати в учнів високий рівень національної свідомості, почуття патріотизму, берегти та примножувати почуття гордості за приналежність до своєї Батьківщини.

182. **Перший** урок [Електронний ресурс] : мегазбірник розробок Першого уроку : (1–11 кл.) // Шкільне життя : вчителям, учням, батькам. – Текст. дані. – [Україна], 2016. – Режим доступу: <http://www.schoollife.org.ua/pershyj-urok-meha-zbirka-rozrobok-pershoho-uroku-1-11-klas/> (дата звернення: 16.07.16). – Назва з екрана.

Збірка включає більше 60 авторських розробок. Пропонуються різні форми проведення заходів – лекції, круглі столи, уроки-подорожі, диспути тощо.

183. **Перший** урок 2016/2017 навчального року [Електронний ресурс] // Сценки для шкільного свята. – Текст. дані. – [Україна], 2016. – Режим доступу: <http://szenki.in.ua/index.php/vse-dlia-vchytelia/godina-klasnij-kerivnik> (дата звернення: 14.07.16). – Назва з екрана.

Пропонуються розробки заходів для учнів 5–9 класів. Головна мета занять – актуалізація ідеї соборності та суверенності держави – головних передумов розвитку незалежної України; формування та розвиток громадянської, історичної та національної свідомості школярів, формування в них активної громадянської позиції і почуття патріотизму.

184. **Ткачук, Н. П.** „Україна – рідний край. Люби її і захищай” : (година патріота) / Н. П. Ткачук // Шк. бібліотекар. – 2016. – № 2. – С. 19–22.

Розробка бібліотечного уроку, мета якого зміцнювати почуття національної гордості учнів, подяки захисникам Вітчизни, виховувати в учнів усвідомлення себе дітьми великої нації з глибоким історичним корінням, високою культурою та мораллю, виховувати відповідального й політично свідомого громадянина, патріота України.

185. **Тютюнник, Ю. А.** Рідна мати – Батьківщино, ти одна у нас! / Ю. А. Тютюнник // Шк. бібліотекар. – 2016. – № 4. – С. 31–33.

Сценарій бібліотечного уроку. Мета: виховання в учнів почуття патріотизму, гордості й любові до своєї Батьківщини.

186. **Черкащенко, Н. О.** Вони десь там – на відстані душі... : розробка вихов. години для учнів 8–11 кл. / Н. О. Черкащенко // Пед. вісн. – 2015. – № 4. – С. 79–81.

Подається розробка виховного заходу, мета якого – ушанувати пам'ять героїв Небесної Сотні; вчити дітей любити оточуючий світ; прищеплювати

любов до Батьківщини, виховувати патріотичну свідомість, розвивати бажання стати гідними громадянами України.

187. **Юр'єва, Г. В.** Урок пам'яті Небесної Сотні : [сценарій] / Г. В. Юр'єва, В. В. Стрільчук // Вихов. робота в шк. – 2016. – № 1. – С. 33–35.

188. **Я – патріот України, я – громадянин планети Земля** : матеріали Всеукр. фестивалю пед. ідей „Гуманізація освітнього простору у вимірі педагогіки В. О. Сухомлинського” / Комунал. вищ. навч. закл. „Херсонська академія неперервної освіти” Херсон. облради ; [редкол.: А. М. Зубко та ін.]. – Херсон : КВНЗ „Херсонська академія неперервної освіти”, [2015]. – 289 с. – До 70-річчя Великої Перемоги.

Збірник містить матеріали номінації „Я – патріот України, я – громадянин планети Земля” Всеукраїнського фестивалю педагогічних ідей „Гуманізація освітнього простору у вимірі педагогіки В. О. Сухомлинського”, у яких знаходять подальший розвиток ідеї видатного педагога щодо національно-патріотичного виховання дітей і учнівської молоді.